

GLOBALLASHUV DAVRI INFORMOSFERADA YOSHLAR DUNYOQARASHINI VAYRONKOR G'OYALARDAN HIMOYALASH MUAMMOSI

Kodirova Gulchexra Muminovna

*Samarqand davlat tibbiyot universiteti Ijtimoiy va
gumanitar fanlar kafedrasida assistenti*

Annotatsiya: Maqolamning mazmuni shundan iboratki, globallashuv davri informosferada yoshlar dunyoqarashini vayronkor g'oyalardan himoyalash muammosi haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Globallashuv davri, axborot, texnologiya, ta'lim tarbiya, jamoatchilik, axborotni tarqatish, zamonaviy.

Bugungi globallashuv axborotga talab har qachongidan ham kuchli. Binobarin, xolis va haqqoniy axborotni tarqatish, aholining ushbu mahsulotga bo'lgan rivojlanishini bugungi kunda har qachongidan ham foyda kasb etadi. Ma'lum, demokratik jamiyat xolis va axborot manbai, televidenie radio insonlarga axborot etkazib beruvchi, insonparvarlik qarashlari, ilg'or g'oyalarni ifodalovchi erkin minbar sifatida qaraladi. aslida shunday. Bugungi kunda global o'zgarishlar, iqtisodiy taraqqiyot, inson ongini lol qoladi ilm-fandagi yangiliklar va ixtirolar ijtimoiy axborot orqali ma'lum bo'lmoqda. Demak, axborot foydali, matbuot ezgulikka xizmat qiladi. Lekin, afsuski, o'tgan asrning oxirlarida, XXI asrning birinchi yillarida biz G'arb matbuotida tilga olgan yaxshilikka xizmat qilish o'rniga, boshqa buyurtma qilingan "yaxshi"larga xizmat qilish hollari uchramoqda.

Hech kimga sir emaski, Internet va yuqori texnologiyadan zamonaviy insonning hayotidan biriga aylandi. Shu bilan birga, ta'minlashni ta'minlash va uni ta'minlashni e'tiborsiz qoldirmaslik kerak. So'nggi o'n yil ichida dunyoda kiberxavfsizlik haqidagi tassavur o'zgargani tufayli, bir marta xakerning zaharlanish sifatida tavsiflangan kiberhu endi murakkab shaklga kirib, haqiqiy xavfsiz ko'rinish ini oldi. Shu bois, yosh avlodni kiberhujumlardan himoya qil bo'lgan mamlakatlarda bu dasturlar keng ko'lamda oshirilmoqda va buning natijasida paydo bo'ladigan darajada-xatarlarga qarshi kurashishga yordam beradi.

Zararli axborotlarga qarshi talabalar ongida tanqidiy fikrlashini shakllantirishning didaktik asosi deganda nimani tushunish kerak?

Talabalarda tanqidiy fikrlashini shakllantirish nima?

Talabalarda tanqidiy fikrlashini shakllantirish ancha murakkab va uzoq davom etadigan jarayondir. U o'qituvchi bilan talabaning birgalikdagi ishda shakllanadi. O'qituvchi hammasini bajaradi: u o'quv - masalasini qo'yadi, uning to'liq operatsion

– predmet tarkibi, har bir alohida operatsiya va ular tartibi namunalarini beradi, u har bir harakat va operatsiya bajarilishi jarayonini nazorat qiladi, nihoyat, u har bir talaba o‘quv tanqidiy fikrlashini bajardimi, agar bajarilgan bo‘lsa, u qanday elementlarni qayta ishlashi lozimligini ko‘rib chiqadi.

Shulardan kelib chiqib, biz zararli axborotlarga qarshi talabalarda tanqidiy fikrlashini shakllantirish deganda quyidagilarni tushunamiz:

1. O‘qituvchi aralashuvisiz mustaqil amalga oshirish uchun talabaning o‘ziga bu faoliyatning alohida elementlarini bajarishni sekin-asta uzatish jarayoni, ya’ni axborot – motivatsiya jarayoni. (Bunda gap zararli axborotlarga qarshi talabalarda tanqidiy fikrlashini qanday qilib ko‘proq oqilona shakllantirish, mustaqil bajarish uchun uning alohida elementlarini qanday izchillikda berish ustida boradi).

2. Bilimlarni o‘zlashtirish darajasi haqidagi xabarni nazorat etish jarayonini yaxlit ta’lim sifatida shakllantirish, agar uning tuzilma komponentlarini (ham tarkib, ham jarayon jihatidan talabalar masalalarini) hal etishning yagona jarayonida egallasagina ta’minlanishi mumkin.

3. Talabalarining erkin, mustaqil va individual ishlarini tashkil etish va boshqarish jarayoni. Shu bois faol tanqidiy fikrlashini uning tuzilma komponentlari bilan birgalikda shakllanishini biz mazkur jarayonining didaktik asosi sifatida ko‘rib chiqamiz.

4. Talabalarining mustaqil ravishda internet orqali axborotlarni olishda ularga nisbatan tanqidiy fikrlashni shakllantirishda quyidagilarga e’tibor berish kerak:

Ta’lim tarbiya jarayonida zararli axborotlarga qarshi kushushda talabalar ongida tanqidiy fikrlashi vositalarini tanqidiy fikrlashi metodlariga o‘zaro ta’sirining natijasi sifatida talabalarda tanqidiy fikrlashining turli darajalarini shakllantiruvchi metodlarning salmog‘ini kuchaytirishni ta’kidlash mumkin. Shu bois boshlang‘ich bosqichda talabalar xulqini yangi zaruriyatini anglashni ta’minlovchi tanqidiy fikrlashi usullaridan foydalaniladi.

Aniq qilib aytganda, talabalarda tanqidiy fikrlashini shakllantirish vositalari tizimi boshlang‘ich bosqich – motivlarini shakllantirish maqsadlariga albatta mos bo‘lmog‘i lozim. Biroq bu bosqichda ham tanqidiy fikrlashining boshqa komponentlariga (shakllar, mazmun, metodlar, usullar, o‘z-o‘zini nazorat etish va o‘z-o‘zini anglash) ta’sir etish amalga oshirilmog‘i lozim. Shunday qilib, tanqidiy fikrlashini shakllantiruvchi vositalar o‘quv jarayonining har bir bosqichi aniq maqsadlarini hisobga olgan holda tanlovni amalga oshirilgandagina tizim sifatida yuzaga keladi va ular birlikda talabalarda tanqidiy fikrlashining har bir komponentiga ta’sir etadi. Talabalarda tanqidiy fikrlashining didaktik asoslarini qurishga asosiy boshlang‘ich holatning mohiyati shundadir.

Biz ko‘rib chiqayotgan tizim yaxlit xususiyatga ega. Shunday qilib, biz talabalarda tanqidiy fikrlashi vositalari tizimining umumlashtirilgan modelini

xarakterlab oʻtdik, uni faoliyat nazariyasining asosiy qoidalari (Sharq mutafakkirlari nazariyalari, xalq pedagogikasi), oʻqish jarayonini bosqichlari maqsadlari, taʼlim, oʻqitish metod va shakllari maqsadlari birligi va nihoyat tizimli yondashuvning asosiy talablari nuqtai nazaridan koʻrib chiqdik. Bularning barchasi talabalarda tanqidiy fikrlashini shakllantirish vositalari tizimini didaktik asoslashning ishonchliligini taʼminlaydi.

Soxta axborotlardan himoyalashning eng yaxshi usuli – barcha axborot manbalariga ehtiyotkor yondashish, ularga tanqidiy va tahliliy nazar bilan qarab, mustaqil xulosa chiqarish. Har qanday axborotni chuqur tahlil qilmay turib toʻgʻri deb biladigan boʻlsak, yolgʻon maʼlumot tarqatuvchilar tuzogʻiga ilinib qolishimiz hech gapmas. Nafaqat OAVlariga murojaat qilgan vaqtda, balki doʻstlar, hamkasblar va qarindoshlar bilan muloqotga kirishganda ham hushyorlikni unutmaslik lozim. Oʻzbekiston Respublikasining “Axborot erkinligi toʻgʻrisida”gi Qonunida ommaviy axborot vositalaridan foydalanishda yoshlar ongiga salbiy taʼsir etadigan, sogʻlom turmush tarziga toʻgʻri kelmaydigan hamda ijtimoiy xavfli hisoblangan axborotlarni tarqatishga yoʻl qoʻyilmasligi taʼkidlangan. Turgan gapki, bu qoidalar bevosita internetga ham taalluqli. Shunga qaramay, jahonda “axborot urush”lari avj olib, davlatlarning suveren tengligi, konstitutsion meʼyorlari, diniy eʼtiqodi, tinchlik va xavfsizligiga rahna solmoqda.

Eng asosiysi, biz oʻzimizda axborotlarni saralab olish koʻnikmasini shakllantirishimiz, har qanday yot va zararli gʻoyaga munosib javob qaytarishga shay turishimiz kerak. Shundagina internet ham, axborot xurujlari ham biz uchun qoʻrqinchli boʻlmay qoladi.

Talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda taʼlim va tarbiyaning uzviyligi. Insonning fikrlash jarayoni tahlil qilinganda, uning qanday shakllarda kechishi ahamiyatli boʻlib, bu uning turlari va shunga koʻra fikrlashdagi individuallik masalasidir. 1-jadvalda tafakkurning turli mezonlar asosidagi klassifikatsiyasi keltirilgan.

Hayot mobaynida oʻqiganlarimiz, maʼlum shart-sharoitlarda konkret dalillar va nazariy bilimlar asosida mushohada qilgan bilim va gʻoyalarimiz asosida yuritgan fikrlash jarayoni nazariy tafakkurdir. Undan farqli amaliy tafakkur bevosita hayotda va harakatlarimiz mobaynida hosil boʻlgan fikrlarimizga asoslanadigan tafakkurimizdir.

XX asr falsafasida odob, oʻzligini anglash va fikrlashga oid savollar tanqidiy muammo bilan bogʻlanib oʻrganiladi. Shunday qilib, I.M.Sechenov ong va oʻzligini anglash oʻrtasidagi oʻzaro taʼsirini oʻrganayotib shuni isbotladiki, oʻzligini anglash insonga voqeaga tegishli tanqidiy ongga taʼluqli imkoniyat beradi, yaʼni ichki jarayonni barcha tashqi roʻy berayotgandan ajratmoq, uni tahlil qilmoq va tashqi bilan solishtirmoq.

A.Bine, D.Dyun, J.Piaje, V.Shtern va boshqa psixologlarning asarlari tarixiy rejada tanqidiy fikrlashni va mustaqil muammolarni maxsus ko'rib chiqilishiga yordam berdi⁴⁵. Eksperimental kuzatuvlar tanqidiy fikrlashni chet davlatlarda XIX asrda boshlangan. A.Bine bolalarning tanqidiy xususiyatlarini bilib olish maqsadida absurd iboralardan tashkil topgan testlardan foydalangan. J.Piaje va V.Shternlar tanqidiy fikrlash muammolarini umumpsixologik nuqtai nazarida ko'rib chiqishgan. O'rganish jarayonida ular aqliy iqtidorni tanqidiy fikrlashda deb hisoblashgan va tanqidiy fikrlash genezisini bolaning tug'ilishiga bog'lashgan.

Axborot oqimi o'z mohiyatiga ko'ra ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi. Uning qanchalik yoshlarimizga ta'sir qilishi uning oldiga qo'yilgan maqsad sari puxta yo'naltirilganligiga bog'liq. Tabiiyki, axborot oqimining salbiy ta'siri esa ularda shakllangan mafkuraviy himoya tizimining mukammalligi omiliga bog'liq. To'g'ri, avvalo hammada ham bunday qobiliyatlar birdek rivojlangan emas.

Har bir inson hayotida g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'lgan ana shunday fikrlarni unib-o'sib kelayotgan yoshlarning ongiga singdirish, ularni hayot sinovlariga bardoshli etib tayyorlash bizning ota-ona, ustoz-murabbiy, rahbarrahnamo sifatidagi, shu muqaddas yurt fuqarosi sifatidagi muqaddas burchimizdir. Bu boradagi eng dolzarb vazifamiz - yuqorida zikr etilgan barcha jarayonlarning ilmiy-nazariy asoslarini, ularning yangi qirralarini mukammal ochib berish, o'quvchilarimiz, talabalarimizga, keng jamoatchilikka sodda, lo'nda qilib tushuntirib borish va ularni bugungi zamon talablariga javob beradigan jamiyat qurilishining faol bunyodkorlariga aylantirishdan iborat. Buning uchun avvalambor taraqqiyotimizning har bir yo'nalishi - jamiyatimizdagi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy munosabatlarning rivoji haqida maxsus adabiyotlar yaratish tizimini yanada takomillashtirish zarur.

Albatta, bu masala bo'yicha ijtimoiy fanlar sohasida ma'lum ishlar qilinmoqda, ammo xolisona aytadigan bo'lsak, bu borada chop etilgan ko'pchilik darsliklar, o'quv qo'llanmalari, ommabop adabiyotlarning ham, aksariyat soha mutaxassislarining ham saviyasi talab darajasida emasligini qayd etishga majburmiz. Bunday noxush holatlarga barham berish vaqti keldi. Hech shubhasiz, yurtimizda erkin, adolatli va farovon hayot qurish jarayonida ijtimoiy-siyosiy munosabatlar, odamlarning ongi va tafakkuri ham o'ziga xos, shu bilan birga, mutlaqo yangicha ma'no kasb etib bormoqda. Xususan, shaxs va davlat, inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar yangicha mazmun va shakl topib, yangi xususiyatlar, yangi tamoyillar asosida takomillashib borayotganini sezish, anglash qiyin emas. Binobarin, bularning barchasi yangicha qadriyatlar va demokratik printsiplar mohiyatiga, o'z turmush va tafakkur tarzimizga mos, biz barpo etishga intilayotgan erkin fuqarolik jamiyati talablariga javob beradigan munosabatlar sifatida ijtimoiy fanlarning asosiy tadqiqot mavzulariga aylanishi darkor.

Bu boradagi eng muhim vazifa shundan iboratki, har qaysi fuqaro, har qaysi inson jamiyat taraqqiyoti va uni yangilashga, ma'naviy hayotimizni turli tahdid va xurujlardan himoya qilish masalasiga bo'lgan o'z burchi va mas'uliyatini aynan ana shu asosda aniqlab olishi zarur. Bu masala haqida chuqurroq o'ylab ko'radigan bo'lsak, shu tamoyillarga tayangan jamiyatning o'ziga xos ijtimoiy shakl-shamoyili, uning qiyofasi, rivojlanish yo'llari, ustuvor xususiyatlari to'g'risidagi aniq tasavvur turli fikr, bahs-munozaralar orqaligina ayon bo'lishini e'tirof etishimiz va buni o'zimizga mezon qilib olishimiz zarur.

Ota-onalar nazorati – bu dastur va xizmatlar, qaysiki ota-onalarga bolalarni kompyuterdan qanday maqsadlarda foydalanayotganini, xususan internetdagi muloqotlarni chegaralashdan tortib, elektron qutilarni kuzatishgacha bo'lgan nazorat shakli hisoblanadi. Tan olish kerak, ko'pincha ota-onalar axborot savodxonligida o'z farzandlaridan ortda qoladilar, shuning uchun ham farzandlari uyda kompyuter yoki televizor oldida o'tirib, qanday xatarga yo'liqishlari mumkinligi haqida tasavvurga ega bo'lmaydi. Ota-onalarning yosh avlodni tarbiyalash bo'yicha huquqiy, ma'naviy-axloqiy va fiziologik bilimlarini oshirish maqsadida fuqarolar yig'inlarida “Ota-onalar universitetlari” tashkil etilgan. Bugun ko'tarilgan mavzuning naqadar dolzarb ekanligini inobatga olib, mazkur universitetning yo'nalishlari bo'yicha mashg'ulotlar rejasiga “Farzandingizni axborot xurujlaridan saqlang”, “Oilada ma'naviy-axloqiy tarbiya”, “Farzandingizni zararli odatlardan asrang” mavzularini kiritish va shu orqali otaonalarning o'z farzandlarini axborot xurujlaridan saqlash bo'yicha bilim va mas'uliyatini oshirish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz!

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. T.: Abdulla Qodiriy, 1993.
2. Ayupov.L. Kibernetik axborot ko'rsatkichlar. T.: “Fan”, 1973.
3. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. –T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2020.
4. Milliy istiqlol g'oyasi. Darslik. –T.: Akademiya, 2005.
5. Muhammad Amin Yahyo. Internetdagi tahdidlardan himoya. –T.: “Movarounnahr”, 2016.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. J.2.E-M. –T.:”O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006.
7. Saifnazarov I, Sainazarova F. “Mafkuraviy xurujlar nima? –T.: “Ma'naviyat”, 2015.